

interview

DANSEN OM DIVERSITEIT

Wiebe Ruijtenberg in gesprek met Lieke van der Veer
foto's: Maria Heijndael

Lieke van der Veer werkt aan de TU Delft bij de sectie Urban Studies. Ze is gepromoveerd als antropoloog en doet beleidsetnografisch onderzoek. Ze heeft geschreven over grenzen, witheid, postkolonialisme, sociale bewegingen, racialisering, burgerschap, en neoliberalisme. Als postdoctoraal onderzoeker in het project *Dilemmas of Doing Diversity* bestudeert zij beleidsvorming rond diversiteit, inclusie, en anti-discriminatie, met aandacht voor kennisinfrastructuren, symboolpolitiek, ambtelijk vakmanschap, en partnerschappen met maatschappelijke organisaties.

Wiebe: 'Dit themanummer heet *Vage taal – Echte gevolgen*. Ik wil jou daarover interviewen vanwege jouw onderzoek naar een vage term die de afgelopen jaren heel krachtig gemaakt werd, maar ook telkens weer aan kracht aan het veranderen is,

namelijk “diversiteit”. Ik heb een aantal van je presentaties bijgewoond, en wat me elke keer opvalt is hoe abstract die term blijft, ook in jouw onderzoek, of eigenlijk, in het werk van beleidsmakers, terwijl die term tegelijkertijd super beladen is, en ook daadwerkelijk gebruikt wordt om hele concrete interventies en subsidies mogelijk te maken. Ik ben heel benieuwd naar jouw inzichten hierover. Dus, zou je, om te beginnen, iets kunnen vertellen over jouw huidige onderzoek naar die term, diversiteit, en over je promotieonderzoek met *grassroots-organizers* met een gedwongen migratieachtergrond.’

Lieke: ‘Ja, natuurlijk, en wat een mooie insteek. In mijn promotieonderzoek werkte ik met grassroots-organizers met een gedwongen migratieachtergrond die bezig waren een initiatief op te zetten. Door met hen mee te lopen zag ik hoe zij omgingen met vaag geformuleerde beleidsvoorkeuren over wat voor een doelgroep die maatschappelijke initiatieven volgens de gemeentelijke subsidiekaders zouden moeten hebben. Zij stelden hun ervaringen met gedwongen migratie op de voorgrond, maar probeerden tegelijkertijd te voorkomen dat ambtenaren hun initiatief zouden zien als uitsluitend gericht op mensen uit “hun eigen groep”. Dat risico bestond vooral wanneer zij alleen ondersteuning boden aan mensen die, net als zichzelf, uit hetzelfde

de land waren gevlucht. In mijn huidige onderzoek werk ik juist met beleidsmakers die in hun respectievelijke gemeenten de paradoxale taak hebben gekregen diversiteitsbeleid te ontwikkelen dat voor iedereen is, want, iedereen is divers, is het idee. In die tussenruimte, van vaagheid over zogenaamde doelgroepen, gebeurt het. Dat is waar grassroots-organizers en beleidsmakers met elkaar dansen, en met “doelgroepen” onderhandelen.’

Wiebe: ‘Ja, laten we beginnen bij die term, “doelgroepenbeleid”, en de opkomst van een breder diversiteitsparadigma. Hoe vertellen beleidsmakers jou dat verhaal?’

Lieke: ‘Het huidige beleidsparadigma van diversiteit is ontstaan omdat expliciet minderhedenbeleid taboe is. Termen zoals “allochtoon”, “autochtoon”, “de migrant”, “de moslim”, zijn politiek explosief geworden. Dat geldt ook voor “integratie”, dat zowel academisch als bestuurlijk inmiddels als problematisch wordt gezien. Het is niet alleen: “We kunnen die termen niet gebruiken”, maar ook: “We mogen niet suggereren dat beleid nog steeds voor specifieke groepen gemaakt wordt”. Dit paradigma start vanuit de aanname dat “iedereen divers is”, dus niemand is terug te brengen tot één categorie, en iedereen wijkt op een unieke manier af, en dus is diversiteitsbeleid voor iedereen. Tegelijkertijd weten beleidsmakers natuurlijk dat ongelijkheid zich toch volgens groepslijnen manifesteert. Je kunt racisme of islamofobie niet bestrijden met het abstracte idee dat “iedereen divers is”. En daar zit het dilemma.’

Wiebe: ‘Dus beleidsmakers staan voor iets paradoxaals: je moet structurele ongelijkheid aanpakken, maar je mag de groepen die het betreft niet meer benoemen?’

Lieke: ‘Exact. En ze voelen die spanning heel scherp. Een beleidsmaker zei eens: “We weten wie geraakt worden door racisme, maar we mogen ze niet als groep adresseren.” Beleidsmakers vrezen dat als ze wel een specifieke groep benoemen, ze zichzelf en hun beleid kwetsbaar maken voor politieke aanvallen. Ze voorzien bijvoorbeeld dat hun beleid door rechtse partijen weggezet gaat worden als voorkeursbeleid, of een vorm van “positieve discriminatie”, of als een uitnodiging aan minderheden om “ons” even te vertellen wat we moeten doen, dus om “ons” te betuttelen. Ze zijn ook bang dat hun beleid door een volgend bestuur weer wordt afgeschaft, juist omdat het wordt gezien als politiek gekleurd. Die angst is ook reëel. Beleidsmakers krijgen in hun dagelijks werk, en ook in de gemeenteraden, te maken met termen als “diversiteitsdwang”, en “woke dictatuur”. Dus, beleidsmakers redeneren vaak van, als we ons beleid universeel inpakken, kunnen we meer bereiken, en blijft ons beleid ook langer bestaan.’

Wiebe: ‘Het klinkt alsof veel generiek beleid eigenlijk toch gericht is op specifieke groepen.’

Het betekent wel dat rechtvaardigheidsdoelen worden verpakt in heel generieke termen. Daar ontstaat die vaagheid waar jullie het over hebben

Lieke: ‘Dat is precies wat ik zie gebeuren. Generiek beleid heeft soms een specifieke aanleiding, zoals geweld tegen moslims, waarbij het beleidsdoel ook helder is, namelijk, daar iets tegen doen. Het beleid dat vervolgens geformuleerd wordt, gebruikt veel generiekere termen, zoals “het bevorderen van veiligheid en verbinding”. Dat is niet per se hypocrisie, maar strategie, omdat beleidsmakers inschatten dat generiek beleid neutraler lijkt, daarmee minder vatbaar is voor politieke aanvallen, en dus langer meegaat. Maar het betekent wel dat rechtvaardigheidsdoelen worden verpakt in heel generieke termen. Daar ontstaat die vaagheid waar jullie het over hebben, want een vage term als “diversiteit” is lekker universeel, maar kan gebruikt worden voor allerlei doeleinden, en daar ontstaat ook die ruimte voor onderhandeling, voor die dans tussen gemeenschappen, en subsidieverstrekkers.’

Wiebe: ‘In dit krachtenveld heb ik je eerder horen spreken over de rol van cijfers, en zogenaamde “objectieve data”. Hoe kijken beleidsmakers naar de rol van data?’

Lieke: ‘Veel kritischer dan mensen denken. Zeker bij thema’s als discriminatie. Ik heb beleidsmakers letterlijk horen zeggen: “Onze monitors moeten soms een beetje vaag zijn, anders kunnen ze politiek misbruikt worden.” Wat ze daarmee bedoelen, is dat cijfers kunnen worden ingezet voor allerlei frames. Dus, stel dat de cijfers laten zien dat discriminatie toeneemt, dan kan dat in het huidige krachtenveld worden geïnterpreteerd als een indicatie van falende integratie, en dus als een argument voor strenger asielbeleid. Maar, stel dat die cijfers juist dalen, dan kan dat worden gebruikt als argument dat we niets hoeven te doen tegen discriminatie. In beide gevallen gaat het helemaal niet over hoe die cijfers tot stand gekomen zijn, welke definities gebruikt werden, welke meetmethoden, en met welke gevolgen. Omdat zij er bovenop zitten, weten beleidsmakers als geen ander hoe maakbaar de interpretatie van die cijfers is. Ze weten bovendien uit ervaring hoe cijfers strategisch ingezet kunnen worden. Maar, tegelijkertijd moeten ze die cijfers gebruiken om beleid, en daarmee hun eigen werk, te legitimeren. Beleidsmakers staan daar middenin, en dat maakt hun werk heel politiek.’

Wiebe: ‘Je raakt hiermee aan een bredere vraag: mag een ambtenaar politiek zijn?’

Lieke: ‘Ja, en nee. Ambtenaren zouden politiek neutraal moeten zijn, maar in de praktijk is hun werk nadrukkelijk politiek, en dat is een publiek geheim. Ambtenaren maken voortdurend beslissingen die diep politiek zijn, welke problemen worden

benoemd en hoe, welke krijgen prioriteit, welke groepen worden benoemd en gezien, en vooral wie krijgt subsidie en wie niet. Maar, ambtenaren moeten de politieke natuur van hun beslissingen ook verhullen, omdat ze apolitiek behoren te zijn. Dat veroorzaakt een enorme hoeveelheid onzichtbaar affectief en strategisch werk. Ik denk dat dit vaak onderbelicht blijft. Beleidsmakers manoeuvreren in een veld dat heel weinig erkenning geeft voor hoe moeilijk dat is.'

Wiebe: 'Hoe kijk jij tegen de rol aan van vaagtaal in dit veld. Is die vooral beperkend of ook functioneel, voor de beleidsmakers die in zo'n ingewikkeld veld opereren?'

Lieke: 'Beide. Vaagheid werkt als een buffer, omdat het ruimte biedt voor verschillende interpretaties en verschillende politieke agenda's, en beleidsmakers dus in staat stelt om keuzes te maken. Die ruimte voorkomt natuurlijk niet dat beleid wordt aangevallen, maar het beschermt beleidsmakers wel tegen die aanvallen. Maar, die vaagheid zorgt er ook voor dat structurele ongelijkheden opnieuw onbenoemd en dus onbestreden blijven, omdat concrete interventies heel algemeen worden ingestoken, en zonder de noodzakelijke scherpte weinig effect hebben.'

Wiebe: 'Wat gebeurt er in dat krachtenveld met zo'n term als diversiteit. Verliest zo'n term aan kracht?'

Lieke: 'Niet per se. Ik denk dat de aard van de kracht verandert. Tien jaar geleden beschreef een beleidsmaker diversiteitsbudgetten als "een speeltuinportemonnee". Veel geld, weinig kaders, een soort vrijblijvende vrolijkheid. Niemand wist precies wat "diversiteit" betekende, maar het klonk goed. Ik denk dat diversiteit ooit kracht kreeg door zijn vaagheid. Het kon veel omvatten en kon ingezet worden zonder al te veel politieke risico's. Nu is diversiteit een strijdterm geworden. Zó beladen, zó inzetbaar als politiek wapen. Dus, nu heeft diversiteit kracht omdat het conflict oproept, en conflict genereert nieuwe betekenis. Maar, conflict is ook beperkend, en voor beleidsmakers betekent het ook dat de term minder bruikbaar is als beleidsinstrument, dus zij gaan op zoek naar nieuwe termen, zoals "inclusie" of zoiets als "pluralisme". Maar die nieuwe termen zijn niet neutraal. Ze kunnen opnieuw geladen raken. De vaagheid beweegt mee.'

Wiebe: 'Kan een nieuwe term werkelijk iets veranderen?'

Lieke: 'Ja en nee. Een nieuwe term wordt vaak gezien als een nieuwe zak voor oude wijn. Maar, die nieuwe zakken hebben toch wel echt effect. Termen als "inclusie" en "pluralisme" zijn niet willekeurig, maar komen met een bepaalde logica,

Ambtenaren maken
voortdurend be-
slissingen die diep
politiek zijn

en die logica is voor de mensen die zulke termen promoten precies de reden om dat te doen. Met die nieuwe termen proberen ze nieuwe ruimte te creëren, een oud gesprek nieuw leven in te blazen. Maar elke term heeft een houdbaarheidsdatum. Want zodra hij gewicht krijgt, krijgt hij tegenkracht.'

Wiebe: 'Ik moet in dezen ook altijd denken aan die nieuwe term "migratieachtergrond". Ik hoor die term ook terugkomen in hoe jij spreekt over jouw onderzoek, maar heeft die term nou echt iets veranderd, ten opzichte van de term "allochtoon"?

Lieke: 'Ja, dat is een belangrijke vraag. Officieel is de term "allochtoon" afgeschaft, maar in de praktijk gebruikt het CBS dezelfde categorieën om te bepalen wie een migratieachtergrond heeft, namelijk de geboorteplaats van jezelf, je ouders, en grootouders. En, die categorie speelt vervolgens een belangrijke rol in het formuleren van diversiteitsbeleid, omdat migratieachtergrond als een belangrijke indicator van diversiteit wordt gezien, ook al mogen beleidsmakers niet meer expliciet minderhedenbeleid uitvoeren.'

Met die nieuwe
termen proberen
ze nieuwe ruimte
te creëren, een
oud gesprek nieuw
leven in te blazen

Wiebe: 'Ja, om daarop door te gaan, we zien nu dat beleidsmakers inzetten op zogenaamde "bruggenbouwers" of "sleutelpersonen". Hoe lees jij die termen?'

Lieke: 'Ja, die vind ik conceptueel heel interessant. Ze zijn ontstaan als oplossing voor het taboe op representatie. Het idee is dat mensen niet meer één groep representeren, maar fungeren als schakel tussen beleid en verschillende lokale gemeenschappen. In de praktijk worden die rollen toch vaak ingevuld door mensen die juist een culturele of etnische nabijheid hebben tot een bepaalde groep, en lijkt zogenaamd universeel diversiteitsbeleid in de praktijk best wel op minderhedenbeleid. Dus ook hier zien we, je kunt wel termen veranderen, maar je verandert niet automatisch de maatschappelijke werkelijkheid. Nieuwe termen dragen oude echo's.'

Wiebe: 'Wat betekent dit voor de grassroots-organizers? Hoe gaan zij om met die termen en categorieën?'

Lieke: ‘Ja, zij dansen ook om die termen heen, en soms nog explicieter. Ik heb veel organisatoren gesproken die precies weten hoe cruciaal de juiste framing is. In Rotterdam werkte ik bijvoorbeeld met twee vrouwen, één met een vluchtachtergrond uit West Afrika en één met een Surinaams-Nederlandse achtergrond, die Eritrese jonge mannen hielpen met papierwerk. Een heel concreet initiatief, met een duidelijk afgebakende doelgroep. Maar de initiatiefnemers waren bang om als “mono-etnisch”-initiatief gezien te worden, en dus organiseerden zij ook meer algemene activiteiten, voor “de buurt” bijvoorbeeld. Maar vervolgens werden zij dan door beleidsmakers als “te divers” gezien. En als ze probeerden te laten zien hoe divers de problemen waren waar die Eritrese jonge mannen tegenaan liepen, werd hun initiatief weer gezien als “te zwaar”. Daar zit die spagaat. Als zij zich voor een specifieke doelgroep organiseerden, zou dat “integratie” tegenwerken, als zij zich voor een te diverse groep organiseerden, werd dat gelezen als weinig concreet, en als zij hulp wilden bieden voor meervoudige problemen, maakte dat het geheel te zwaar. In hun poging om enerzijds in aanmerking te komen voor subsidiecriteria, maar ook trouw te blijven aan de Eritrese gemeenschap en hun noden, voelden zij zich soms een kronkelende slang, zoals zij het zelf omschreven.’

Wiebe: ‘Als ik je hoor spreken vanuit die grassroots-organizers, hoor ik een verhaal over beleid omwille van het beleid, en niet over beleid dat ontwikkeld is vanuit een concrete analyse van een specifieke situatie. Maar, als je over beleidsmakers spreekt, hoor ik je ook vertellen dat hun werk er wel degelijk toe doet, en wel degelijk een verschil maakt.’

Lieke: 'Ja, dat komt omdat ik nu zie hoeveel van deze ambtenaren echt vanuit rechtvaardigheid werken. Ze zijn oprecht bezig met ongelijkheid en bereid te kijken naar hoe beleid die ongelijkheid soms in de hand werkt. Maar, die ambtenaren zitten ook gevangen in een spagaat, en mogen een term als "rechtvaardigheid" eigenlijk niet eens gebruiken. Hun werk is politiek, maar ze werken in een politiek krachtenveld waarin ze politieke neutraliteit moeten uitstralen, en politiek onder vuur genomen worden. Dat maakt hun positie kwetsbaar. En daardoor wordt vaagheid een soort schild.'

Wiebe: 'Als je alles bij elkaar neemt: hoe zou je dit moment beschrijven?'

Lieke: 'Ik denk dat we in een hypergevoelig, politiek geladen beleidslandschap zitten. Alles – cijfers, termen, subsidies, categorieën – kan gebruikt of misbruikt worden. Daarom kiezen beleidsmakers voor vaagheid als buffer. Grassroots-organisaties zoeken op hun beurt naar manieren om zich zichtbaar genoeg te maken voor ondersteuning, maar niet zó zichtbaar dat ze politiek kwetsbaar worden. Dat leidt tot die dans waar ik het over heb, die choreografie van vermijden en benoemen, verpakken en ontleden, strategische vaagheid en noodzakelijke specificiteit, bescherming en beperking. Dat is niet iets wat een oplossing vereist, maar constante onderhandeling.'

Wiebe: 'Het thema van ons nummer – vaagtaal met echte gevolgen – komt hier volledig tot uitdrukking. Vaagheid maakt beleid mogelijk, maar maakt het ook precair. Het maakt rechtvaardigheid soms onzichtbaar, maar beschermt die soms ook.'

Lieke: 'Precies. En niemand in dit veld opereert neutraal: grassroots-organisaties niet, beleidsmakers niet, onderzoekers ook niet. Iedereen manoeuvreert. Iedereen improviseert. En dat noem ik de diversiteitsdans: een voortdurende, ambigue choreografie waarin vaagheid zowel instrument als obstakel is.'

